

EL RASTRE DEL MITE GREC EN LES «RONDALLES» DE MOSSÈN CINTO

per Maria Àngels ANGLADA

I

El mite grec inspirà molts contes populars i en altres casos potser simplement coincidí amb les llegendes i contarelles d'altres i allunyats països: un exemple n'és el mite de Psique i les tres germanes —de les quals la petita és sempre la més bella— molt estès arreu; Freud arriba a veure en «El rei Lear» la culminació d'aquest mite: les tres germanes no serien altres que les Moires i la petita, Cordèlia, personificaria precisament la mort. També és suggeridora la comparança d'alguns contes catalans amb la mitologia i la saga irlandesa: les rondalles relacionades amb llacs que amaguen en llur fons ciutats engolides —com el d'Engolasters— combinades amb un element de tabú són a la base de la misteriosa llegenda irlandesa del llac d'«Inchi-quin». Igualment en el folklore cèltic el mite grec del rei Midas té la seva correspondència amb la llegenda de Lora Lonshach, el rei amb orelles de cavall, el secret del qual es descobreix a través d'una planta.

Troblem en les rondalles catalanes recollides per Jacint Verdager una temàtica semblant a la que Rose ha estudiat en els contes germànics recollits pels germans Grimm: transformacions, animals benefactors i agraïts, la princesa com a premi, els treballs impossibles. Mossèn Cinto aplegà rondalles del Principat de Catalunya, d'Andorra i del Vallespir; les del Principat les recollí sobretot de les Roquetes de Tortosa i del Pallars. Les narra amb aquella prosa que ell creà, popular, viva, i al mateix temps poètica i harmoniosa. Verdager tindrà, doncs, una triple relació amb el mite: cultural, a través de «L'Atlàntida»; popular, en les «Rondalles», i, finalment, creadora, com a inventor d'una mitologia catalana en el prodigiós «Canigó».

II

«NADALETA»

La rondalla popular més rica en elements mítics és el conte de «Nadaleta». El seu protagonista, Bernardó, ha de realitzar *tasques sobrehumanes* o morir a mans del pare de la gentilíssima Nadaleta; ella l'ajuda a través d'un instrument màgic, i, a més a més, hi trobem metamorfosis. Finalment, la noia com a premi al vencedor és

el quart element mític. Cal dir que diferents versions d'aquests quatre temes es troben en els relats d'altres llocs d'Europa, però la gràcia de «Nadaleta» és que els presenta tots reunits en un «märchen» d'extensió breu.

Tasques impossibles. «Demà arrencaràs, tallaràs y treuràs a descarregador lo bosc hont t'has perdut, sinò moriràs a les meves mans». La segona tasca és buidar i eixugar un pou, i canviar-ne la pedra més alta per la més baixa; i la darrera domar un cavall «molt rabijol».

Tasques impossibles d'aquest tipus donen en el mite grec dues sagues importants: la d'Heracles, amb els famosos treballs, i la dels Argonautes, amb les feines d'aparença impossible que ha d'acomplir Jasó, per a les quals és decisiu l'ajut de Medea —amb Circe, les úniques bruixes, i precisament no-gregues, del mite—. Es pot relacionar també amb les tasques que Afrodita, gelosa, encarrega a Psique en la bella llegenda d'Apuleu. En una variant més acordada amb l'esperit «agonistic» dels grecs, es troben aquests treballs convertits en una carrera de competició.

Instruments màgics. En aquest cas és una vergueta dotada de poders extraordinaris, però mossèn Cinto fa precedir el seu ús d'una invocació a la divinitat. En els mites grecs els objectes màgics són més aviat escassos: unes armes divines, o, en la llegenda de Jasó, l'elm de l'Hades, la motxilla i les sandàlies alades. Cal recordar que el mite dels Argonautes, però, procedeix de la Tessàlia, i és un dels més rics en variants i herois, entre els quals un de tan il·lustre com Orfeu.

La princesa com a premi. Nadaleta no és pas una princesa, sinó tot senzillament una noia molt bonica i dotada de grans poders; en el mite primitiu, reflex d'una època de monarquia transmesa per línia femenina, la protagonista sol ser la reina o la filla del cap de la tribu, segons els casos. La lluita i la victòria mereixen el seu guardó, com ho veiem ja en l'Odissea, en la llegenda d'Andròmeda i Perseu —el Sant Jordi grec— i en el conte d'Hesione. Fins i tot en un dels elements del cicle tràgic d'Edip: la mà de la reina Iocasta per al vencedor de l'Esfinx. Un altre exemple: Belerofont, nét de Sísif, es casa amb la filla del rei de Lícia després d'haver acomplert, entre altres tasques, un treball semblant al del nostre Bernardó: domar el cavall Pegàs amb una brida màgica.

Sota les aparences, però, d'un cavall, s'hi amaga en realitat el pare de Nadaleta: un element de *metamorfosi*. Bernardó el doma a garrotada seca, seguint el consell de la noia que, com a Grècia, traeix el seu pare i es posa al costat del seu enamorat —potser un element etiològic freudià—. Les transformacions d'homes i dones en animals sabem com són de freqüents en el mite. No ho són tant, en canvi, els canvis en objectes inanimats, com la sella i el cabestre que són la mare i la mateixa Nadaleta.

Finalment l'heroi escolta dels llavis del pare de la noia, «orella baix y alacaigut com l'ocell que ha tomat un pedregada», les paraules del final acostumat: «demà et casaràs amb la meva filla». La disjuntiva és sempre aquesta: casament o mort; és segur, tanmateix, que tots aquests contes, com el de Nadaleta, han sofert modificacions importants en la transmissió oral, des de la seva forma primitiva.

«LA ORELLA DEL GEGANT» (sic)

Recollida al Vallespir, aquesta rondalla sembla com si no hagués arribat fins a nosaltres en tot el seu desenvolupament. Conta la lluita d'un noi amb un gegant

temible, el qual és vençut gràcies a l'advertiment d'una dama: ella descobreix que tota la força del gegant resideix en la seva orella esquerra. Tot i la brevetat de la narració, hi ha un element interessant, poc sovintejat en el mite grec: una part del cos on habita el poder total de la persona, com en el cas de Nisos, rei de Megara, pare d'Escil·la, el poder del qual i la seva vida penjava literalment d'uns cabells de pròpia; la filla, seduïda per Minos, li talla el cabell, com diu Èsquil «mentre refiadament blexava adormit»¹. En el mite de Meleagre és també un objecte físic —una brasa— la representació de «l'ànima exterior» que es troba en molts pobles primitius, recordem la bíblica cabellera de Samsó.

«LES COVES DE RIBES»

Com a Creta, on la cova, estatge dels déus, va unida a la serp, en la rondalla de Verdaguer un captiu cristià, fill de Ribes, arriba a la presència del rei turc, que li promet la meitat del seu reialme si desencanta la seva filla, encisada en forma de serp terrible en una cova. Hi ha, a més a més, un element de tabú: cal evitar de totes passades que la carta del pare caigui de la canya esqueixada en la qual l'ha de posar el ribetà per fer-la arribar a la princesa encantada. El nom de la rondalla sembla referir-se a les conegudes «Coves de Rialp»; existeix també, però, no gaire lluny de Planoles, la «Cova de les Encantades», prop de la «Font de l'home mort», vora un torrent claríssim. Altres coves reben noms semblants: de les Goges, per exemple. Tot això va unit amb l'antiga visió de les coves com uns llocs misteriosos, restes d'un culte primitiu.

Quant a la transformació de la princesa en serp, és una metamorfosi força corrent en el mite; a tall d'exemple la d'Ascàleb, un xicot pagès, en un llangardaix clapejat per càstig de Dèmeter. Més important és el mite de Cadmos, fundador de Tebes i pare d'Europa segons una versió, convertit de vell en serp benigna juntament amb la seva esposa Hermione: la serp és un animal que duu bona sort entre els grecs. Cal remarcar finalment que Verdaguer es basa en aquesta llegenda i en la del rei bagauda Amand per al fragment anomenat «de les goges» en el poema «Canigó», en boca de la goja de Ribes.

RONDALLES D'OCELLS

Un moixó menut i simpàtic com *el reietó* té el seu lloc en el conte de Verdaguer que conta la seva murriera gràcies a la qual aconsegueix de ser proclamat rei dels ocells, en haver-se enfilat al cim del cap de la cigonya; en gairebé tots els pobles existeix una narració semblant, que ja Plutarc reporta com una fàula esòpica. El mateix nom de l'ocellet en grec, basiliskos, és relacionat amb la fàula, que potser ve de les plometes que formen una corona damunt del seu cap, com ens descriu meravellosament Josep Maria de Sagarra en «Els ocells amics.»

1. «Les Coèfores».

En «Lo bon catiu» apareixen tres corbs que representen un fill i els seus pares que se'l pledegen, i amoïnen i empipen el Gran Turc amb la seva llarga contesa, fins que un captiu cristià l'ajuda a resoldre el problema. Tan bon punt el rei pronuncia la sentència favorable al pare, que havia criat i educat el seu fill, abandonat per la mare, dos corbs se'n van junts i l'altre, sol, trist i alacaigut, marxa per la banda oposada. Rondalla que ens recorda les transformacions de persones en ocells tan corrents a la mitologia: la de Còrnix en gralla i Nictímene en mussol, narrades per Ovidi, com la del canvi de les nou germanes Pièrides en gralles xerrameques, perquè havien gosat desafiar a les nou muses.

ALTRES TEMES

Els estanys llegendaris. Els llacs, les gorgues, els estanys sempre han donat naixença a diverses llegendes; recordem l'estany d'Estimfàlia, on Heracles caça uns ocells malèfics —probablement, en la realitat, pacífics coll-verds o uns altres ocells d'aigua—. Verdguer transcriu algunes rondalles d'aquest tipus: «L'estany de Montcortés», «L'estany d'Angulastés» (*sic*), «Les gorgues de l'Esquirol». En el primer podem trobar-hi un record empetit de la mítica Atlàntida. És comú a tots aquests contes el tema de la pregonesa incommensurable de les seves aigües, a més de l'enfonsament com a càstig diví. El tema dels pobles submergits, com el dels gegants, serà constant en les obres de mossèn Cinto.

L'hospitalitat i l'ajut premiats. Tema relacionat amb el dels déus que baixen a Grècia, com en la llegenda de Filemó i Baucis que donen hospitalitat a Hermes i Zeus quan recorren la terra «d'incògnit». Tal volta, cansats de menjar ambrosia, volien tastar els vinets del país, les seves amanides perfumades, el saborós formatge de cabra, blanc i salat. Els esposos, com a premi, veuen escoltat el seu desig d'envellir junts al servei dels déus i, quan la mort és el seu fat, es converteixen en un roure i un tell d'amoroses branques unides. Igualment Triptòlem va rebre com a premi a la seva hospitalitat envers Dèmetre els secrets de l'agricultura i de les llavors nodridores. En les rondalles de mossèn Cinto el mite ha estat batejat: Jesús, Josep i Maria reben un panet de sègol, d'una vella padrina, «coronat amb un brot d'alfàbrega com una muntanyeta amb un pi», en el conte anomenat «Creus». Com sol succeir en aquests relats, sovint els personatges divins troben entre els pobres l'acollença que els rics els han refusat.

El mariner que cerca un poble on ningú no conegui el mar. Aquesta coneguda rondalla que narra els orígens de la masia «El mariner de Sant Pau», del terme de Sant Pau de Segúries, té un antecedent que ja no pot ser més il·lustre: la mateixa *Odissea*, en el cant XXII, quan Ulisses esbrina l'oracle de Tirèsias:

... «fins que arribi als pobles que no coneixin la mar,
una gent que no menja adobada amb sal cap vianda
ni sap què són els vaixells amb la galta pintada de mangre
ni els amenosos remes que fan d'ales talment als navilis»

Ulisses, però, després de plantar senzillament el rem a terra, torna al seu casal, i ofereix un sacrifici als déus no moridors; el mariner del conte, en canvi, es queda al poble i esdevé un excel·lent pagès, es torna a casar, engendra tants fills com la mar li havia pres i comana a un d'ells que planti el fonament «d'aquexa superba masia que s'ha anomenat sempre Lo Mariner de Sant Pau».

III

Verdaguer torna al tema de les rondalles populars en dos articles, publicat el primer a «La Veu de Catalunya» l'any 1891, i el segon a «Revista Catalana» el Gener del 1892. El primer conta la «Rondalla de Barbazan», del cicle de les viles enfonsades dintre un llac i l'hospitalitat premiada. En el segon article —sense relació amb el mite— trobem una afirmació important «són això llegendetes del poble *que cal arreplegar-les totes*», demostració d'un clar propòsit diriem antropològic. Ens ho confirma el fet que torna sobre les dites del poble en «Què diuen los aucells?» i «Notes esporcades» (*sic*).

Troblem, doncs, dotze contes amb elements de mite grec entre les quaranta-set rondalles que aplega, i precisament totes d'origen popular i no pas, com d'altres, fruit de les observacions del poeta —«Lliçoneta»— o de narracions de persones cultes, generalment de tema pietós —«Les relíquies de Sant Eudald»—. Dues observacions resten després de la lectura de les delicioses rondalles: la primera, l'alta qualitat de la prosa i la recerca lingüística, per senzills que siguin els temes que tracta el poeta. Els exemples es multiplicarien: ràpides i originals comparacions, com «memòria tan llarga com sa barretina vermella», «ramada d'alzines», «com un camp de fajol en lo mes d'Octubre, blanqueja la ciutat d'Olot»; riquesa de lèxic, amb mots retrobats i recreats: *esbadiar-se*, *lluentejar*, *balma*, compostos, com *barba-blanc*, *orella-baix*; noms de flors i d'arbres derivats —*penyalers*, *boscúries*, *masiàire*, *pescaire*—, adjectius en *-ívol*, i en *-oi*, mil expressions de saba popular. A aquesta riquesa de la prosa cal afegir la precisió en les dades geogràfiques, ja que el mite és propi d'una contrada determinada, que el poeta situa i descriu amb exactitud.

La segona nota és la curiosa dualitat i barreja d'elements cristians i mitològics grecs que hom pot observar ja en els seus poemes èpics, com ho ha fet Ramon Xuriguera pel que fa a l'*Atlàntida*. En aquest aspecte Verdaguer recull amb simplicitat i intuïció una constant que es dona a gairebé tots els pobles, i que pel que fa a Grècia produeix costums insòlits i interessants, com plantar encara els jardins d'Adonis, creure en nimfes en les contrades muntanyenques, deixar una ofrena per a les Moires prop del bressol de l'infant nat de tres dies, etc. El cristianisme de Verdaguer, molt d'acord amb les tradicions del poble, trobava naturals aquests trets, que són per a nosaltres una confirmació més de la pregona arrel popular de l'obra del nostre gran poeta; aquest era ben conscient de la dualitat que hem observat, com ho manifesta parlant de l'ermita de Sant Jordi i de la coexistència de l'església i el dolmen: tots recordareu, lligat amb això, el bosc dels afores de Folgueroles, amb antiquíssimes pedres gravades, així com la famosa «pedra del sacrifici» on potser algun lector s'haurà enfilat. I amb això acabo aquest massa llarg article, que no pretén d'establir cap conclusió, sinó que s'ha limitat, amb més poca traça que els indis a les pel·lícules de l'Oest quan segueixen el rastre del «rostre pàlid», a enflairar la petja del mite grec en els contes —mai prou llegits i divulgats— que aplegà el nostre mossèn Cinto.